

РОЗБУДОВА УКРАЇНСЬКОЇ ДЕРЖАВНОСТІ В УМОВАХ ГЛОБАЛІЗАЦІЇ ТА ЄВРОІНТЕГРАЦІЇ

Г. І. Мерніков, А. І. Шевцов

Нація може підтримувати своє існування тільки тоді, коли місце між державою і людиною займає цілий ряд колективів другого рівня, що знаходяться досить близько до окремих людей, щоб міцно утримувати їх у сфері своєї дії і тим самим занурювати їх у загальний перебіг соціального життя.

Еміль Дюркгейм

Економічне життя глибоко вкорінене в соціальному житті і його неможливо зрозуміти окремо від звичаїв, традицій і підвалин конкретного досліджуваного суспільства – окремо від його культури.

Адам Сміт

Перспективи існування та поступального розвитку інституту національної держави в класичному обрисі Західної цивілізації – питання, що вже вийшло за межі футурологічних концептів – постає домінуючим трендом ХХІ ст. Для світового експертного співтовариства аксіоматичною є теза щодо неспинного зменшення меж компетенції та відповідальності національних урядів на користь транснаціональних фінансово-економічних, інформаційних, соціокультурних центрів. Україна (поряд із країнами «Арабської весни») знаходиться в епіцентрі цивілізаційного зламу між старим індустріально-аграрним (для України ще й пострадянським) і новітнім інноваційно-інформаційним світоустроєм. Визначення основних змістовних характеристик і специфічних особливостей інституту національної держави в постіндустріальному, інформаційному світі – на порядку денному вітчизняного політикуму й експертного співтовариства.

Нині для світового експертного співтовариства комплекс питань постіндустріальної трансформації людства є одним із найактуальніших і, водночас, дискусійних. **Методологічний апарат у цій сфері гуманітарного знання лише формується.** Класичні політологія та соціологія оперують змістовними конструктами попереднього (традиційного, класового суспільства) й не відображають реалії та навіть найближчі перспективи національної держави

в глобалізованому світі. **Аналіз цієї проблеми суттєво ускладнюється особливостями співпраці національних урядів з екстериторіальними центрами сили, про що вже зазначається в дослідженнях науковців різних держав.**

Так, для американських політологів та футурологів завершення індустріального циклу у поступальному розвитку людської цивілізації – т.зв. кінець історії є об'єктивним процесом інтелектуально-інноваційних змін технологічного укладу, які своєю чергою зумовлюють трансформацію суспільно-політичних інститутів держави. **Науковці країн Старої Європи** розглядають сучасний стан і перспективи національних держав крізь призму соціокультурної еволюції населення субконтиненту.

Мерніков Геннадій Іванович – кандидат історичних наук, вчений секретар регіонального філіалу Національного інституту стратегічних досліджень у м. Дніпропетровську

Шевцов Анатолій Іванович – доктор технічних наук, професор, директор регіонального філіалу Національного інституту стратегічних досліджень у м. Дніпропетровську

У російському експертному співтоваристві переважає погляд на глобалізацію та пов'язані з нею зміни світоустрою в контексті геополітичного й гео економічного домінування США й транснаціональних компаній, які базуються на американській території. В умовах посилення політичної цензури в РФ російська гуманітарна академічна наука постає заручником великодержавної ідеології Кремля.

В Україні традиція гео економічних досліджень як окремого наукового напрямку лише формується. Якщо Західна цивілізація (США та насамперед Стара Європа) на початку ХХІ ст. переживає етап постіндустріальної трансформації свого політико-економічного устрою, то українська політична нація й українська національна держава лише формуються. Саме тому у вітчизняному інтелектуальному просторі системні дослідження інституту національної держави лише започатковано.

Актуальність і практичне значення цього дослідження як для експертного співтовариства, так і для політикуму в Україні пов'язані з радикальною трансформацією всієї системи державних інститутів, зумовленої не лише загальносвітовими тенденціями, а й суто українськими чинниками – Революцією Гідності та збройною агресією Російської Федерації. **Сучасний етап державотворення в Україні необхідно розглядати у загальносвітовому контексті трансформації індустріально-аграрної парадигми периферії Західної цивілізації.** Революція Гідності зумовила необхідність системного переосмислення фундаментальних засад існування й поступального розвитку незалежної держави Україна в умовах зростання тенденцій глобалізації та практичних кроків на шляху інтеграції до Європейського Союзу.

Методологічною основою дослідження є принцип полідисциплінарності як необхідна передумова поєднання напрацювань у сфері соціології, політології, соціальної психології, культурології, геополітики та гео економіки щодо сучасного стану та напрямів цивілізаційної еволюції інституту «національної держави» в умовах глобалізації.

Предметом статті є національна держава як сукупність взаємопов'язаних соціально-політичних інститутів, які функціонують в умовах посилення тенденцій глобалізації. «У сучасному світі, – як зазначив відомий російський політолог-міжнародник М. Косолапов, – держава не «священна корова», а «робоча конячка». Реалізація державою суверенітету народу – не «право» на свавілля та безвідповідальність, але показник зрілості

держави та в цій якості – джерело глобальної легітимності».¹

Метою даної статті є аналіз сучасного стану, найближчої та середньої перспективи інституту національної держави в умовах посилення тенденцій глобалізації та спроба визначення можливого формату розбудови суверенної держави Україна на засадах конкурентоспроможності, при збереженні національної ідентичності, культури та традицій українського народу.

Необхідно констатувати, що традиційні інститути національної держави – виборні органи влади, громадянське суспільство, церковні та інші соціокультурні організації в умовах посилення тенденцій глобалізації вимушені адаптуватися до реалій постіндустріального світу з метою самозбереження.

Ступінь та напрями такої адаптації й визначають, на наш погляд, формат і вектор розвитку суверенної держави Україна в умовах глобалізації та інтеграції до наддержавного Євросоюзу.

Українська держава в сучасній геополітичній ситуації.

Поняття «держава» було закріплене у міжнародному праві «Конвенцією Монтевідео»² 1933 р., зокрема у наступних статтях цього акта.

Стаття 1. Держава як суб'єкт міжнародного права повинна відповідати наступним параметрам: постійне населення; визначена територія; уряд; спроможність вступати у відносини з іншими державами.

Стаття 4. Держави юридично рівні, користуються однаковими правами та мають рівні можливості в їх реалізації. Права кожної держави не залежать від влади, якою вона володіє для забезпечення її здійснення, а лише від факту її існування як суб'єкта міжнародного права.

Стаття 8. Жодна держава не має права втручатися у внутрішні та зовнішні справи іншої держави.

Саме Конвенція Монтевідео стала відправною точкою правового унормування Вестфальської системи міжнародних відносин (Статут ООН і Заключний Акт НБСЄ – базові складники),

¹Косолапов Н. Еще раз о перспективах государства // МЭ и МО. – 2013. – С. 98–108.

²[Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.quickwiki.com/ru/>

акторами якої є національні держави – незалежні у здійсненні внутрішньої політики в межах своїх національних кордонів.

Беззастережне дотримання букви та духу Конвенції суб'єктами міжнародного права на початок ХХІ ст. залишалось правовою основою існування інституту національної держави. Збройна агресія Російської Федерації проти Грузії, фактична анексія режимом В. Путіна значної частини суверенної території грузинської держави стала відправною точкою руйнації Вестфальської системи відносин національних держав.

Пряме збройне вторгнення на суверенну територію національної держави в умовах постіндустріального глобалізованого світового ринку товарів і послуг виглядає відвертим анахронізмом. На відміну від військових конфліктів індустріальної епохи метою агресора не є захоплення території та матеріальних активів. Російська агресія проти Грузії, а потім й України стала спробою авторитарного, персоналістського режиму В. Путіна зберегти чинний політико-економічний та соціокультурний статус-кво.

Перед вітчизняним політикумом, експертним співтовариством, представниками громадянського суспільства постало невідкладне завдання – визначити основні змістовні характеристики формування інститутів Української держави у світі, який оновлюється.

Чи спроможна українська політична нація витримати черговий історичний іспит на відповідність реаліям сучасного глобального світу, зберігаючи свою соціокультурну самобутність, державний суверенітет і територіальну цілісність? Відповідь на це запитання необхідно знайти у вимірі наступних складників державотворення:

- відповідність державних інститутів і громадянського суспільства завданням і викликам постіндустріального світу;
- загальний освітній та інтелектуальний рівень суспільства, спроможність населення вільно оперувати інструментарієм сучасного економічного життя;
- альтернативна, суто національна система культурних цінностей;
- духовні лідери, загально визнані національні авторитети.

Вузловим моментом трансформаційних процесів, які переживає Західна іудо-християнська цивілізація, складником якої, з певними

застереженнями, є й Українська держава, є загострення конфлікту між двома основними групами акторів фінансово-економічного життя – правлячою номенклатурою (державним апаратом), пов'язаним з індустріально-аграрним ядром національного господарського комплексу, та екстериторіальним менеджментом корпорацій ІТ-економіки.

Аналіз цих і багатьох інших актуальних питань сучасного етапу розбудови Української держави має стати стратегічним пріоритетом нової влади, науковців та експертного співтовариства. Це комплексне системне завдання для НАН України, НІСД, інших науково-аналітичних установ. У цій статті ми спробуємо окреслити характерні особливості впливу трендів глобалізації на інститут національної держави. Особливої уваги потребує досвід трансформації країн-членів Європейського Союзу в контексті стратегії євроінтеграції України.

Інститут держави та перестороги глобалізації

Однією з основних пересторог сучасного етапу розвитку людської цивілізації є нерівномірний, дискретний вплив процесів глобалізації в окремих регіонах планети. Геокліматичні, релігійні, соціокультурні, ментальні складники цивілізаційного поступу визначають ступінь впровадження постіндустріального способу життя на національні терени.

Глобалізація, нівелюючи національну самобутність в економічній площині, відтворює глобальні соціокультурні проекти, які заміщують традиційні функції держави в гуманітарній сфері. Гео економічною реальністю ХХІ ст. є поділ людства на країни-групи ОЕСР та «іншого світу». Саме тому зміни, які відбулись в економічному та соціокультурному житті США, Західної Європи, Австралії, Японії, Південної Кореї, інших країн постіндустріального укладу для більшості населення Азії, Африки та Латинської Америки мають лише футуристичний обрис.

Серед широкого масиву наукових праць, присвячених проблемі функціонування інституту держави в епоху глобалізації, ми виокремимо дослідження російського економіста-міжнародника Ю. В. Шишкова «Національна держава: становлення, розвиток, занепад. Що далі?». ³ В невеликій за обсягом монографії він розглядає інститут «національної держави» як регулятор економічних, соціальних

³Шишков Ю. М. Национальное государство: становление, развитие, закат. Что дальше? – М., ИМЭМО РАН, 2011. – 66 с.

і культурних процесів у межах національної території, а також у відносинах із глобальними регулюючими механізмами.

Мета-історичний погляд Ю. В. Шишкова спрямований на визначення найоптимальнішої моделі співіснування держави й ТНК. На широкому геоелектронічному матеріалі (з часу зародження перших національних держав і до сьогодні) російський експерт намагається довести об'єктивний характер «відмирання» інституту держави насамперед у контексті спроможності контролю та регулювання економічних процесів на національній території.

У західній історіографії склалась інтелектуальна традиція розглядати феномен держави у структурно-функціональному контексті – як сукупності інститутів, що забезпечують базові універсальні цінності цивілізованого людства. Серед широкого масиву досліджень, присвячених сучасному етапу глобалізації, необхідно насамперед виділити дослідження «Майбутнє історії»⁴ легендарного автора концепції «Кінця історії» американського футуролога Френсіса Фукуями.

Вже з назви статті стає зрозумілим, що Ф. Фукуяма не лише «відміняє» свій попередній вердикт, а й робить спробу визначити контури нового напрямку світової цивілізації. Один із «стовпів» західного інтелектуального співтовариства досить критично оцінює сучасний стан глобальної економіки та загальні перспективи капіталістичного світоустрою. В XXI ст. існують і взаємодіють у конкурентному середовищі економічні системи, яким притаманні специфічні національні, етнокультурні, регіональні та інші особливості (соціалістична та соціальна держава, латиноамериканський та англосаксонський капіталізм, китайський державний капіталізм, авторитарний капіталізм, капіталізм націоналістичний та ін.). Саме тому, за оцінками Ф. Фукуями, як перебіг постіндустріальної трансформації, так й інституційні зміни, викликані глобальними Центрами Сили на теренах національних держав, суттєво відрізняються.

Ще у 2004 р. авторами цієї статті було видано монографію⁵, завданням якої було вивчення геоелектронічної парадигми XXI ст. (парадигми ТНК), креаторами якої є менеджери транснаціональних компаній. У цій роботі було сформульовано особливості нової парадигми, визначено можливості та обмеження національних

держав щодо контролю за реальним сектором економіки в умовах глобалізації. У монографії охарактеризовано феномен формування глобального споживацького середовища як одного з найдієвіших факторів домінування транснаціональних бізнес-агрегатів і розглянуті можливості ТНК впливати на внутрішню та зовнішню політику національних держав, роль та місце корпорацій як окремих геополітичних гравців.

Ми схильні вважати, що за загальною ідеологічною спрямованістю та сформульованими висновками монографія «Україна в геоелектронічній парадигмі світу ТНК» споріднена з поглядами західних експертів початку XXI ст. На наш погляд, парадигма ТНК, що прагне до статусу абсолютної в сучасному світі (як найуспішніша), є нічим іншим, **як спробою до мінімуму звузити варіанти поведінки особистості, розкодувати її мотиваційні чинники. Поступова девальвація традиційних релігій, втрата моральних авторитетів у суспільстві фактично створюють моральний вакуум, який заповнюється індустрією розваг ТНК.**

У постіндустріальному світі людина як суб'єкт цивілізації стає одним з її об'єктів. Джерело життя поступово переходить у функцію з обслуговування тих чи інших технологічних рішень. Надаючи людині необхідний мінімум матеріальних благ для її існування, менеджери ТНК тим самим формують людські смаки з огляду виключно на перспективи своїх бізнес-проектів. Кінцевою метою цієї діяльності є спрощення картини світу у свідомості людей. Такі суспільні цінності, як державний патріотизм, солідарність, релігійні вірування, національні звичаї й сімейні традиції заміщуються наднаціональними, наддержавними бізнес-мотиваціями.

Цінності національної держави у постіндустріальну епоху

Для Західної іудо-християнської цивілізації, яка охоплює, з певними застереженнями, Європу, Північну та Південну Америку, Австралію, частину Африки та Азії, індикатором життєздатності національних держав залишається співвідношення індивідуалістичних, ліберальних цінностей у свідомості з традиційними патріархальними, патріотичними цінностями.

Постіндустріальна парадигма поступово змінює життєві цілі й цінності Західної цивілізації. Сенс життя, особисте щастя, творча самореалізація поступово витісняють із переліку життєвих пріоритетів людини Західної цивілізації задоволення матеріальних потреб,

⁴Francis Fukuyama, The Future of History— Foreign Affairs, January/February 2012

⁵Шевцов А. Україна в геоелектронічній парадигмі світу ТНК // А. Шевцов, Г. Мерніков. – Дніпропетровськ, Національний інститут стратегічних досліджень, Дніпропетровський філіал, 2004. – 122 с.

професійне (кар'єрне) зростання та участь у політичному житті. Постіндустріальний соціально-економічний уклад найрозвиненіших світових держав поступово змінює традиційну для капіталістичного світу класову структуру суспільства.

Процес трансформації соціокультурного (ідеологічного) ландшафту національної держави за постіндустріальної доби необхідно розглядати з огляду на мотиваційні характеристики активної частини населення – креатора цих змін. На відміну від традиційного життєвого укладу індустріальної (аграрно-індустріальної) доби соціальна та політична ієрархія постіндустріального світу формується з огляду насамперед на особистісні якості, а не соціальне походження.

Саме зміна мотиваційних чинників активної частини населення веде до появи нової еліти національної держави. Постіндустріальна еліта формує новий порядок денний для суспільства, впроваджуючи, серед іншого, нові правила гри в економічному житті. Це стосується, насамперед, зміни алгоритму оцінювання вартості капіталу. Вже нині при оцінюванні ринкової вартості кожного окремого бізнесу береться до уваги не тільки (й не стільки) фінансовий капітал, а й капітал людський, інтелектуальний, символічний (іміджевий).

Символічному капіталу притаманне ключове поняття конкурентоспроможності актора постіндустріального світу – **бренд**. **Бренди не існують у реальному житті – це ментальні конструкції. Бренд найкраще описати, як суму досвіду людини, його сприйняття речі, продукту, компанії чи організації.**

Зміни в соціальній стратифікації економічно активної частини населення призвели до якісної трансформації політичного життя у найрозвиненіших країнах Заходу. Традиційні для індустріальної епохи інститути – політичні партії, громадські організації, профспілки втрачають свій, колись визначальний, вплив на внутрішньополітичне життя. В постіндустріальному світі взаємодія у трикутнику «держава – громадянське суспільство – бізнес» поступово переходить у віртуальну, мережеву площину.

Ф. Фукуяма у політико-економічному дослідженні сучасного стану людської цивілізації «Довіра: соціальні чесноти та шлях до процвітання»⁶ виокремлює комплекс позаекономічних мотиваційних чинників, які

⁶Фукуяма Ф. Доверие: социальные добродетели и путь к процветанию: Пер. в англ. / Ф. Фукуяма. – М.: ООО «Издательство АСТ», 2004. – 730 с.

визначають національні особливості сучасного глобалізованого світу: «Китайський, корейський або італійський акцент на родинних зв'язках, японський підхід до прийняття в родину чужої людини, французька нелюбов до особистих контактів, німецька відданість освіті, сектантська закваска американського суспільного життя – всі ці соціальні риси є наслідками не раціонального розрахунку, а вихованого традицією морально-етичного кодексу».

Соціальна стратифікація постіндустріального суспільства залишає активній частині населення вельми обмежений перелік сценаріїв існування. У межах «економіки послуг – сервільної економіки» виділимо основні соціальні прошарки.

1. Клерки, офісні службовці (походить від «клірики» – дрібні церковні служки). Менеджмент нижчої та середньої ланок є кадровою основою, «грунтом» постіндустріальної економіки. На відміну від індустріально-аграрної системи, коли місце в соціальній ієрархії залежало від права власності, менеджери корпорацій не створюють матеріальних цінностей, а лише обслуговують процес реалізації того чи іншого, досить часто – нематеріального продукту. В лексикон сучасного світу ввійшло стійке поняття **«офісний планктон»**, яке характеризує роль та місце клерків у постіндустріальному світі. Показово, що відповідно до традиційної індуїстської кастової соціально-політичної ієрархії до четвертої (найнижчої) касты належать слуги (**шудри**) – особи, які професійно надають ті чи інші послуги: кімнатні слуги, лихварі, танцівники тощо.

Соціально-економічна та соціокультурна еволюція сучасного світу призвела до якісних змін функцій та статусу офісного працівника. Якщо ще наприкінці минулого століття менеджмент торгівельних та інших компаній виконував насамперед сервільні функції, то зі всеосяжним поширенням мобільного зв'язку, мережі Інтернет і появою соціальних мереж на кшталт «Фейсбук» «офісний планктон» постає субкультурою, межі впливовості якої постійно розширюються.

Індуїстська традиція характеризує історію людської цивілізації як деградацію – від Золотого віку до Залізного (Калі-юги), коли пануючою соціальною верствою стануть лихварі та інші шудри.

2. Середній клас (хіпстери). До цієї соціальної страти належать люди інтелектуальної праці, представники т.зв. вільних професій. Термін «хіпстер» вперше з'явився в США всередині ХХ ст. Спочатку він стосувався людей, які були шанувальниками джазової музики. Нині

під словом «хіпстер» розуміють представника молодіжної субкультури, який матеріально забезпечений, захоплюється елітарною культурою та мистецтвом, модно одягається й слухає альтернативну музику, а також дивиться артхаусне кіно і читає сучасну літературу. Хіпстерська культура досить поверхнева, тому що акцентована на зовнішніх атрибутах і поверхневих знаннях. Серед представників цієї субкультури популярні ведення блогів та спілкування в соціальних мережах.

Поступово віртуальний простір мережі Інтернет заміщує традиційну інтелектуальну, мистецьку, соціокультурну сферу життєдіяльності середнього класу за постіндустріальної доби.

3. Еліта постіндустріального світу – керівництво ТНК, топ-менеджери корпорацій, медіа-холдингів, моди, спорту, шоу-бізнесу тощо. Необхідно зазначити, що економічне та соціокультурне домінування акторів постіндустріального світу нині не трансформувалось у реальну політичну владу.

Для США та країн Старої Європи зберігається баланс сил між традиційними елітами («старий» банківський капітал, земельна аристократія, військово-промислове лобі) та транснаціональними корпораціями. Окремим актором системи відносин постіндустріального світу залишаються національні збройні сили та інші силові структури.

Одним із можливих сценаріїв найближчого майбутнього Західної цивілізації є зіткнення представників традиційної та нової еліт щодо важелів впливу на теренах національних держав. Вагомим аргументом на користь традиційної еліти, яка спирається на ОПК і силові структури, може стати частковий контроль національних урядів за інформаційним, фінансовим і культурним простором в інтересах забезпечення національної безпеки.

Демократичні інститути за постіндустріальної доби

Постіндустріальний соціально-економічний уклад найрозвиненіших світових держав поступово змінює традиційну для капіталістичного світу класову структуру суспільства. На зміну класичному марксистському протистоянню: буржуазія (власники підприємств) – пролетаріат (наймані працівники) прийшла мережева структура менеджменту з обслуговування бізнес-проектів.

Аксіоматично, що політика – концентрована економіка. Саме тому постіндустріальна

господарська модель визначила новий формат політичної системи – пост-демократію. При формальному збереженні традиційних демократичних інститутів, громадянських прав і свобод людина постіндустріального суспільства втрачає реальні важелі впливу на формування внутрішньої, зовнішньої та безпекової політики у своїй національній державі.

На відміну від авторитарних (тоталітарних) політичних режимів, характерних для аграрної та аграрно-індустріальної економіки, які концентрували важелі політичної влади навколо харизматичного лідера (групи осіб), у глобалізованому постіндустріальному світі політичний правлячий режим уособлює національний складник транснаціональної фінансово-економічної еліти.

Не буде перебільшенням сказати, що переважну частину економічно активного населення найрозвиненіших країн світу складає саме офісний персонал (планктон) – менеджмент з управління, продажу, реклами, планування, роботи з персоналом тощо.

Найпоказовішою у цьому контексті є нова роль політичних партій – основного осередку політичної конкуренції у демократичній системі державного управління.

Процес трансформації традиційних демократичних інститутів за постіндустріальної доби розглядає в ряді праць відомий німецький соціолог і футуролог Улбріх Бек. Він переконаний, що **основний інститут демократичного суспільства – вибори в найрозвиненіших країнах Заходу перетворився на суто формальний ритуальний акт.** У. Бек, зокрема, зазначає: «Режим прав людини визначає універсальне, трансцендентне, та водночас таке, що формує право влади, яке коріниться вже не у прив'язці до національної держави, до національної території, а у свідомій дійсності індивіда та глобальності, яка не підлягає демократичному контролю».⁷

Обрис держави постіндустріального світу характеризується зменшенням впливу релігії та ідеології загалом – для більшості економічно активного населення Західного світу християнство втратило свій колись визначальний сакральний сенс. У суспільній свідомості універсальні демократичні цінності співіснують із християнською етикою, поступово витісняючи релігійний складник на периферію духовного життя.

⁷ Бек У. Власть и ее оппоненты в эпоху глобализации. Новая всемирно-политическая экономия. Перевод с немецкого А. Б. Григорьева, В. Д. Седелника. – М., «Прогресс-Традиция», 2007. – 388 с.

За прогнозними оцінками більшості експертів, для сучасного світоустрою характерні наступні цивілізаційні тренди:

- віртуалізація основних сфер життєдіяльності людини;
- деідеологізація суспільного життя;
- департизація політичного життя;
- зниження значення інституту сім'ї;
- мережева структура відносин між людьми;
- інтернаціоналізація міжнародних відносин;
- пріоритет універсальних демократичних цінностей.

У західній політології вже існує термін «постдемократія» – ідеологічне та соціокультурне підґрунтя постіндустріального світу.

Відомий англійський соціолог, один із фундаторів цього напрямку у західній політології Колін Крауч⁸, аналізуючи взаємодію політикуму та приватного бізнесу в демократичному світі, зазначає: «Будь-яка партія, що входить до уряду, бере участь у приватизації та видачі субпідрядів. Субпідряди у цьому плані важливіші, оскільки стосуються сфери послуг, яка не може бути повністю приватизованою – підряди на неї періодично переоформлюються. Компанії, які беруть участь у цьому бізнесі, тісно пов'язані з ядром правлячої партії. Всі партії охоплені цією тенденцією. Вона є основою багатьох корупційних скандалів, жертвами яких стають партії всіх кольорів у сучасних розвинених суспільних системах».

Корупція у сфері державної служби – основний чинник морального розкладання політичних партій, профспілок та інших інститутів громадянського суспільства.

На прикладі політичної партії «Вперед, Італія!» італійського мільярдера медіа-магната Сільвіо Берлусконі вирізимо якісну трансформацію архітектури політичної влади за постіндустріальної доби. Створена як політичний підрозділ великого бізнес-холдингу, «Вперед, Італія!» не виконує класичну для політичних партій місію – виявляти та захищати інтереси класів і соціальних (етнічних, релігійних) груп. На початку свого існування партія С. Берлусконі не мала членства, активістів та осередків у регіонах. Партійними

функціонерами стали наймані працівники різних підприємств одного з найбільших багатіїв Італії.

Окрім фактично необмеженого фінансування, вагомим складником перемоги партії «Вперед, Італія» стали медіа, що належали холдингу С. Берлусконі: три загальнонаціональні телеканали, загальнонаціональна газета та популярний щотижневий журнал. Потужний фінансовий і медіа-ресурс дали змогу політичній партії, яка не представляла інтереси якоїсь соціальної (релігійної) групи, стати впливовим політичним гравцем. **Успіх політичного підрозділу холдингу С. Берлусконі «Вперед, Італіє» девальвував зміст і перспективи функціонування традиційного інституту політичної партії за постіндустріальних реалій.**

Саме в найрозвиненіших країнах Заходу зростає зневіра громадян до демократичних інститутів. Це пов'язано з неспроможністю платників податків реально впливати на процес прийняття рішень обраних ними політиків.

Позбавлені реального ідеологічного та класового забарвлення політичні партії нині є представницьким «фасадом» великого бізнесу.

Фінансово-економічний вимір

Життєздатність національної держави, її спроможність адекватно реагувати на зовнішні виклики в інтересах громадян визначається насамперед фінансово-економічними чинниками та можливостями. Взаємозалежність і взаємовплив державних соціально-економічних інститутів із суто ринковими визначають стан і перспективи національного господарського комплексу та рівень забезпечення населення основними матеріальними й духовними благами.

Глобалізація суттєво знижує можливості легітимного уряду впливати на економічну ситуацію на своїй національній території. Вже аксіоматично, що глобальний ринок концентрує більш потужні механізми впливу на стан справ у національній державі, ніж національні уряди. Це стосується, насамперед, визначальних складників економічного життя – організації виробництва, засобів комунікації, типу споживання, напрямів руху праці та капіталу. Опосередковано це стосується освіти й виховання, прикладної науки та науково-технічної сфери.

Впровадження новітніх технологій ТНК дало змогу на кілька порядків знизити собівартість продукції. Конкурентоспроможність виробника

⁸Крауч К. Постдемократия. Перевод Н. Эдельмана. – Издательский дом Государственного университета – Высшей Школы экономики. – М., 2010. – 192 с.

на світовому ринку визначається позаекономічними чинниками – маркетинговою стратегією впливу на свідомість глобального споживача.

У боротьбі за споживача ТНК за рівнем ефективності організації виробництва та збуту будь-якого товару випереджає будь-якого суто національного виробника. За постіндустріальної доби бізнес-стратегія світових геоekonomічних акторів не тільки (й не стільки) орієнтована на успішність окремого бізнес-проекту, а й насамперед формує сприятливе середовище для існуючих і потенційних споживачів. Найбільш прибутковим (за критерієм «інвестиції – прибуток») сегментом економіки ХХІ ст. є сфера послуг, що ґрунтується на використанні інформаційних технологій. Домінуючим трендом економічного життя є перенесення епіцентру ділової активності з реального сектору виробництва матеріальних благ до віртуального сектору торгівлі товарами та послугами.

За певними винятками, саме транснаціональні мережі визначають не лише якість та міру наповнення споживчого ринку, а й формують мотиваційні очікування споживача в усіх сферах існування сучасного людства.

Основними механізмами впливу недержавних екстериторіальних структур на національні держави є такі:

1) Найдієвіший механізм реалізації бізнес-проектів – корупція; 2) використання ЗМІ для проведення PR-акцій – від всеосяжної реклами своєї продукції до лобювання «споріднених» політиків;

3) співпраця (зрощення) із криміналітетом при реалізації бізнес-проектів; 4) діяльність різного роду недержавних аналітичних центрів, благодійних фондів для популяризації стандартів і цінностей бізнес-угруповань; 5) участь у політичному житті через підтримку опозиційних національному уряду політичних сил. *Вплив ТНК на національні держави не лише виходить за межі господарської діяльності, а й девальвує примат національного уряду здійснювати внутрішню політику.*

Особливості формування державних інститутів в Україні

Нині в Україні державотворчий процес відбувається під впливом наступних факторів.

1. Інерція радянського минулого. Пенсіонери (близько 30 % громадян) і значна частина економічно активного населення України ментально орієнтовані на соціалістичний життєвий

уклад. Їх інтеграція до постіндустріального світу можлива лише у форматі соціально-орієнтованої національної держави.

2. Олігархічна модель. Основні фінансово-економічні, політико-правові, інформаційні ресурси в Україні контролюються великим приватним капіталом, спорідненим із владною елітою. За освітою, вихованням, життєвою мотивацією головні актори українського політикуму та економічного життя є вихідцями початку 90-х років – періоду первісного накопичення капіталу. Трансформація олігархічної системи української економіки до стандартів Євросоюзу – необхідна передумова конкурентоспроможності державотворчого проекту.

3. Креативний клас. Студентство та менеджери приватного сектору економіки, люди вільних професій, які ініціювали події Революції Гідності – основа еліти Української держави у постіндустріальному світі.

3-поміж внутрішніх проблем розбудови сучасної європейської держави виділимо насамперед такі:

- соціальне розшарування в суспільстві, нерівномірність доступу до матеріальних благ;
- недостатня структурованість громадянського суспільства, відсторонення громадян від впливу на державну владу;
- відсутність вільної конкуренції в економічному житті;
- монополізація основних економічних активів;
- контроль олігархів за політичними партіями, профспілками та засобами масової інформації.

Головними пересторогами на шляху інституційної трансформації пострадянської, постсоціалістичної України залишаються стан і мотивація національної еліти.

Російський економіст і футуролог О. І. Неклесса, аналізуючи сутність сучасної еліти Російської Федерації, пише про її невідповідність реаліям, запитам, енергетиці постіндустріального світу: «Упродовж ХХ століття в країні розпався зв'язок часів, суспільство втратило навички саморозвитку. Здійснювалося послідовне знищення осередків самоорганізації, окремих особистостей, соціогуманітарної культури загалом. У результаті виник світ, позбавлений іскри геніальності, прориву до нового. Зміну історичної парадигми у СРСР просто не помітили. Коли зникла «стіна» між Сходом і Заходом, то в Російській Федерації найбільш пасіонарною частиною суспільства

стала асоціальна, а той й відверто кримінальна субкультура, яка почала активно впливати на інші прошарки суспільства. Інтелектуали в масовому порядку почали трансформуватися в консольєри (прислужників).⁹

Саме тому Революція Гідності, що привела до повалення спорідненого з російськими владними елітами режиму В. Януковича, викликала збройну агресію Кремля проти нової, орієнтованої на інтеграцію до європейського цивілізаційного простору української влади.

Завдання відповідальних національних еліт полягає у створенні такої моделі державного устрою, яка забезпечила б механізм контролю за рухом глобальних ресурсно-фінансових потоків в інтересах реальної конкурентоспроможності національної економіки, при збереженні соціокультурної, ментальної ідентичності.

Висновки

Підсумовуючи аналіз феномену національної держави в постіндустріальному світі, зазначимо граничну необхідність обмеження впливу транснаціональних корпорацій на суспільно-політичні та соціокультурні процеси через впровадження дієвих механізмів демократизації відносин приватного бізнесу й національного уряду.

До останнього часу український суспільно-політичний і соціокультурний простір залишався проекцією архаїчних російсько-центричних змістовних платформ, на базі яких

функціонували як інститути державної влади, так і громадянське суспільство.

1. Саме демократичний (громадський) контроль має стати інструментом впливу громадян на умови свого існування як у форматі соціальних гарантій, так і через вплив на економічну політику уряду. Серед практичних механізмів зростання ролі громадянського суспільства в економічній політиці держави – участь громадських структур у формуванні бюджетів усіх рівнів як запорука справедливого перерозподілу національного продукту.

2. Визначальним чинником результативності державної політики постає еліта української політичної нації, свідомо свого покликання, озброєна методологією нового світу і спроможна сформулювати сучасний порядок денний для народу України.

3. Однією з пересторог на шляху інституційної трансформації Української держави є відсутність загальнонаціональної стратегії, яка б об'єднала всі верстви українського суспільства на шляху до європейського цивілізаційного простору.

Головним складником у формуванні такої стратегії має стати прийняття парламентською більшістю президентської Програми розвитку України «Стратегія – 2020» як основи реалізації антикорупційної, судової, податкової, оборонної та інших інституційних реформ, що забезпечить інтеграцію України до європейського цивілізаційного простору.

⁹Неккеса А. И. Люди воздуха. Повестка нового века // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.archipelag.ru/geoeconomics/osnovi/universe/people/>